

Dramski pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju

Musulin, Andra

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:671039>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

DIPLOMSKI RAD

DRAMSKI PRISTUP U RADU S DJECOM S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU

Andra Musulin

Zagreb, rujan 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

DIPLOMSKI RAD

DRAMSKI PRISTUP U RADU S DJECOM S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU

Ime i prezime studentice:

Andra Musulin

Ime i prezime mentora:

Doc.dr.sc. Damir Miholić

Ime i prezime komentora:

Doc.dr.sc. Jasmina Stošić

Zagreb, rujan 2018.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Dramski pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju* i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Andra Musulin

Mjesto i datum: Zagreb, 13.9. 2018.

ZAHVALE

Zahvaljujem se svom mentoru, doc.dr.sc. Damiru Miholiću, na neizmjernom strpljenju i pomoći tokom pisanja ovog rada, ali i tokom cijelog studija.

Zahvaljujem se svojoj komentorici, doc.dr.sc. Jasmini Stošić, na pruženoj literaturi i pomoći u razradi programa i istraživanja.

Zahvaljujem se doc.dr.sc. Nataliji Lisak koja je svojim savjetima u velikoj mjeri pomogla u izradi ovog diplomskog rada.

Zahvaljujem se svojoj obitelji i prijateljima koji su me uvijek podržavali i olakšavali mi studentske dane.

Najveća zahvala mojoj majci, na svakoj žrtvi koju je morala podnijeti da bi ja bila tu gdje jesam.

Dramski pristup u radu s djecom s poteškoćama u razvoju

Ime i prezime studentice: Andra Musulin

Ime i prezime mentora: Doc.dr.sc. Damir Miholić

Program/modul: Edukacijska rehabilitacija; Motorički poremećaji, kronične bolesti i art-terapije

Sažetak

Važnost rada na socijalnim vještinama je među stručnjacima i u literaturi jasno istaknuta, no ona je i dalje u praksi često zanemarena. Dramske tehnike su sve više primjenjivane u radu s djecom s teškoćama u razvoju, a osobito sa djecom s poremećajima iz autističnog spektra (PAS). Razlog tomu je među ostalom to što se radi o aktivnoj metodi koja omogućava učenje socijalnih vještina u zaštićenim uvjetima ali imitirajući prirodno okruženje.

U ovom radu je prikazan 11-tjedni program u kojem su se socijalne vještine nastojale poticati korištenjem dramskih tehnika, zajedno sa elementima likovnog i glazbenog izražavanja. Istraživanje ima dva krajnja cilja: upoznati se sa roditeljskim stavovima o važnosti socijalnih vještina i primjenjivosti dramskih tehnika u poticanju razvoja istih, te provjeriti postavljenu hipotezu koja tvrdi da korištenje dramskih tehnika u radu s djecom s teškoćama u razvoju pozitivno utječe na njihovo usvajanje socijalnih vještina. Dva su dijela istraživanja; u prvom se koristi polustrukturirani intervju s roditeljima, dok se u drugom koristi analiza video-snimki. Oba dijela su kvalitativno analizirana.

Intervju s roditeljima je pokazao da oni prepoznaju važnost socijalnih vještina te smatraju da je njihov razvoj zanemaren unutar školskog sustava. Dramske kao i ostale kreativne tehnike smatraju velikim motivatorom za svoje dijete te se nadaju da će mu program pomoći u socijalizaciji. Analizom snimki provedenih radionica uočen je pozitivan pomak u grupnoj dinamici i odnosu među samim sudionicima. Napredak na pojedinim područjima nije jednak ni vidljiv kod svih sudionika, no rezultati upućuju na to da program pozitivno usmjerava njihove socijalne reakcije. Oba dijela istraživanja potvrđuju potrebu za daljnjim istraživanjem potencijala različitih kreativnih metoda u poticanju socijalnog razvoja kod djece s teškoćama.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, PAS, socijalne vještine, dramske tehnike

Drama approach for children with developmental disabilities

Name and surname of the student: Andra Musulin

Name and surname of the mentor: doc.dr.sc. Damir Miholić

Programme/modul: Educational rehabilitation; Motor disorders, chronic diseases and art therapy

Abstract

The importance of working on social skills is highly emphasized among experts and in literature, yet in practice it still often remains neglected. Drama methods are more and more implemented in the work with children with developmental disabilities, especially with those on the autism spectrum. The reason for that is that drama is an active method that allows them to learn social skills inside a protected environment, while imitating a natural surrounding.

This thesis presents an 11-week program in which social skills are encouraged through the use of drama techniques, along with artistic and musical expressions. This research has two main goals: to introduce the parent's attitude towards the importance of social skills and their encouragement and to verify the hypothesis which states that using drama techniques in working with kids with developmental issues helps improve their social skills. There are two parts to this research, in the first part a semi structured interview with the parents of one child is used for assessment, while in the second the video footage of the workshops are analyzed.

The interview with the parents showed that they recognize the importance of social skills and that they feel that it is being neglected inside the school system. They view drama techniques, as well as other creative methods, as a great motivator for their child and hope that the program will help improve his socialization. By analyzing the footage a positive improvement in the group dynamics and the members' relationship has been noticed. Improvement in certain areas isn't equally visible with all participants, but the results point that the program guides their social reactions in a positive direction. Both parts of the research show a need for further research on the potential of different creative methods in improving social development in kids with developmental issues.

Key words: children with developmental disabilities, ASD, social skills, drama techniques

SADRŽAJ

1.	UVOD.....	1
1.1	DEFINIRANJE RAZVOJNIH TEŠKOĆA.....	1
1.1.1	POREMEĆAJI IZ SPEKTRA AUTIZMA (PAS).....	1
1.1.2	CEREBRALNA PARALIZA.....	2
1.1.3	ADHD.....	2
1.2	SOCIJALNE VJEŠTINE.....	3
1.3	TERAPIJSKI UČINCI DRAME.....	5
2.	PROBLEM ISTRAŽIVANJA.....	9
3.	CILJ ISTRAŽIVANJA.....	10
4.	METODA ISTRAŽIVANJA.....	10
4.1	POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU S RODITELJIMA.....	10
4.1.1	UZORAK.....	10
4.1.2	NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA.....	10
4.1.2.1	ISTRAŽIVAČKA PITANJA.....	10
4.1.2.2	NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA.....	11
4.1.2.3	KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA.....	12
4.1.2.4	INTERPRETACIJA NALAZA ISTRAŽIVANJA.....	17
4.2	ANALIZA NAPREDKA SUDIONIKA NA POJEDINIM PODRUČJIMA KROZ ANALIZU VIDEO SNIMKI.....	21
4.2.1	HIPOTEZA.....	21
4.2.2	UZORAK.....	21
4.2.3	NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA.....	22
4.2.3.1	NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA.....	25
4.2.3.2	KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA.....	26
4.2.3.3	INTERPRETACIJA NALAZA ISTRAŽIVANJA.....	42
5.	ZAKLJUČAK.....	46
6.	LITERATURA.....	48

1. UVOD

1.1 DEFINIRANJE RAZVOJNIH TEŠKOĆA

Razvojne teškoće su grupa stanja uslijed kojih dolazi do oštećenja ili zaostajanja u fizičkom, govornom, ponašajnom ili intelektualnom razvoju. Do njih dolazi tokom razvojnog razdoblja, odnosno u djetinjstvu, te mogu utjecati na svakodnevni život. Najčešći način uočavanja teškoća je usporen razvoj, dijete ne prolazi određene faze koje je s obzirom na svoju kronološku dob već trebao doseći.

Do teškoća može doći prije, tokom i nakon poroda. No ipak je najčešća situacija da se problemi jave još prenatalno. Različiti su faktori koji utječu na zdrav razvoj djeteta. Neki od rizičnih faktora za razvojne teškoće su: infekcije tokom trudnoće, fetalni alkoholni sindrom, genetika, mala porođajna težina i uranjeni porod, neliječena žutica, majčina izloženost toksičnim tvarima i dr.

Najčešće razvojne teškoće su poremećaji iz autističnog spektra, cerebralna paraliza, ADHD, oštećenje vida, intelektualne teškoće i mišićna distrofija. Mi ćemo ovdje opisati tri najčešća, kako u općenitoj populaciji tako i kod djece koja su sudjelovala u našem programu.

1.1.1 POREMEĆAJI IZ SPEKTRA AUTIZMA (PAS)

Autizam je pervazivni razvojni poremećaj. Počinje većinom u prve tri godine života a uključuje specifičnosti u motoričkom, perceptivnom, intelektualnom, emotivnom i socijalnom razvoju. (Škrinjar, 2010) Neke od osnovnih karakteristika ovog poremećaja prema Kanneru su slijedeće: nemogućnost uspostavljanja normalnih kontakata s roditeljima, djecom i ljudima općenito, zakašnjeni govorni razvoj, ponavljajuća i stereotipna igra te inzistiranje na istim pravilima, nedostatak mašte te normalan tjelesni izgled (Kanner, prema Škrinjar, 2010).

Dijagnostički kriteriji poremećaja iz autističnog spektra (PAS) prema DSM-V su: perzistirajuće poteškoće u području socijalne komunikacije i socijalne interakcije, ponavljajući obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti, simptomi moraju biti u ranoj razvojnoj dobi, simptomi uzrokuju značajne smetnje u društvenom, poslovnom i drugim područjima u životu te da se simptomi ne mogu bolje objasniti intelektualnim teškoćama ili globalnim zaostajanjem u razvoju (www.autismspeaks.org).

1.1.2 CEREBRALNA PARALIZA

Cerebralna paraliza (CP) je grupa trajnih poremećaja razvoja motorike i držanja te se pripisuju neprogresivnom poremećaju do kojeg je došlo tokom, prije ili nakon poroda. Da bi se poremećaj definirao kao CP oštećenje se mora dogoditi prije 18. godine. Različiti su uzroci nastanka CP a neki od najčešćih su: infekcije tokom trudnoće, prekomjerni unos alkohola, pušenje, genetika, prijevremeni porod, malena porođajna težina, nedostatak kisika pri porodu, otežan porođaj i sl.

Neki od najranijih simptoma su: otežano disanje i gutanje, slaba kontrola glave nakon 3 mjeseca, mlohavost ili spasticitet mišića, upotreba samo jedne strane tijela, otežana ravnoteža, nemogućnost održavanja sjedećeg položaja i slične motoričke teškoće (Knežić, 2015).

Cerebralna paraliza iako primarno poremećaj motoričkih funkcija, vrlo rijetko dolazi izolirano. Česte su dodatne teškoće od koji je najčešća intelektualni deficit, poremećaj pažnje i/ili hiperaktivnost, teškoće učenja, emocionalne i socijalne teškoće.

1.1.3 ADHD

Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj ili ADHD je razvojni poremećaj sa izraženim simptomima nepažnje i hiperaktivnosti/impulzivnosti. Uključuju klinički značajne teškoće u socijalnom, akademskom ili radnom funkcioniranju te ne odgovaraju razvojnoj dobi pojedinca. Osobe s ovim poremećajem uglavnom su prosječnog ili iznadprosječnog intelektualnog funkcioniranja te izrazito maštoviti i daroviti.

Točan uzrok nastanka ADHD-a nije poznat no prema najnovijim istraživanjima najvjerojatnije se radi o drukčijem funkcioniranju SŽS-a. Neke od specifičnih teškoća kod poremećaja pažnje su slijedeće: nemogućnost usmjeravanja pažnje na detalje, teškoće održavanja pažnje u dugotrajnim zadacima, ne praćenje uputa, teškoće u organizaciji, izbjegavanje zadataka sa veći mentalnim zahtjevima, gubljenje pribora, slaba koncentracija te zaboravljivost. S druge strane najčešći problemi vezani za hiperaktivnost su: vrpoljenje rukama i nogama, ljuljanje na mjestu, napuštanje mjesta za stolom, često trčanje i penjanje u neprikladnim situacijama, preglasni su u aktivnostima i ne vole tihe aktivnosti i dr. (Delić, 2001).

1.2 SOCIJALNE VJEŠTINE

Kod djeteta socijalne vještine uključuju sve djetetove vještine uspostavljanja odnosa s članovima obitelji, prijateljima, poznanicima te učiteljima, trenerima i drugima. One obuhvaćaju sve što bi se trebalo govoriti i raditi u interakciji. Kod djece ona uključuju sva ponašanja u igri i razgovoru s vršnjacima i starijima. Neke od njih su: izmjena slušanja i govora, razumijevanje tuđih emocija, održavanje razgovora, prepoznavanje i razumijevanje šala, kontakt očima i sl. Radi se o naučenim ponašanjima do kojih kod većine djece bez teškoća dolazi relativno spontano kroz imitaciju, iskustvo i modeliranje, dok se kod druge djece razvoj tih ponašanja treba posebno poticati. Ono što je također bitno jest da ta ponašanja izazivaju pozitivne reakcije okoline, te pomažu u izbjegavanju negativnih, što je uvelike značajno za djecu u uspostavljanju odnosa sa vršnjacima, odnosno sklapanju prijateljstava (Bellini, 2006).

Važan aspekt socijalizacije je i neverbalna komunikacija, a ona uključuje sve načine prenošenja poruka bez korištenja govora. To su dodir, mimike, geste, govor tijela, ton glasa, širina osobnog prostora pa i sama šutnja. Ona je izrazito bitna te po mnogim stručnjacima iznosi čak 70% ukupne komunikacije. Vrlo često se kod djece sa raznim razvojnim teškoćama, osobito kod djece s autizmom, javlja problem upravo na ovom području. Stoga je rad na razvoju neverbalne komunikacije veoma važan za aktualni, ali i socijalni razvoj u odrasloj dobi djece te je u ovom istraživanju posebno naglašena.

Kroz povijest se mijenjao i pristup i razina važnosti pridana razvoju socijalnih vještina. S obzirom da socijalno ponašanje nije usko vezano za konkretno vrijeme ni prostor, pruža široki panel mogućnosti rada na istome. Tako se na razvoju socijalnih vještina može raditi u obiteljskom okruženju, u školskom okruženju, tokom aktivnosti slobodnog vremena pa i tokom obavljanja drugih svakodnevnih obaveza i aktivnosti (npr. odlazak zubaru, kupovina, javni prijevoz i sl.). Linch i Simpson (2010) navode nekoliko metoda razvoja socijalnih vještina kod djece:

- Korištenje razrednog okruženja za unaprjeđenje socijalnog razvoja
- Korištenje igre
- Direktno podučavanje socijalnih vještina

Dok su neke od metoda definirane okruženjem u kojem se primjenjuju, druge se mogu koristiti u različitim okolnostima. Iako je važno implementirati metode koje su široko primjenjive, ne smije se zanemariti okruženja u kojima djeca tipično provode najviše vremena. Fokusirati se upravo na vrtićka i školska okruženja omogućuje djeci da izvuku maksimum iz socijalnih situacija i pozitivnih modela socijalnog ponašanja u svojoj okolini, npr. učitelja i vršnjaka (Linch i Simpson, 2010).

Spence (2003) navodi dvije različite definicije socijalne kompetentnosti:

- Prema Spence i Donovan (1998) ona se definira kao mogućnost postizanja uspješnih ishoda pri interakciji s drugima.
- Bierman i Welsh (2000) definiraju je kao kompleksniji konstrukt koji uključuje uspješnu implementaciju kognitivnih, afektivnih i ponašajnih vještina u različitim socijalnim kontekstima.

Ova potonja naglašava multidimenzionalnost problema na području socijalnog funkcioniranja. Raditi na samo jednom području, npr. kognitivnom razumijevanju socijalnih situacija, nije dovoljno kako bi dijete bilo uspješno u socijalnim situacijama. Spence (2003) ovo dalje objašnjava navodeći podjelu socijalne uspješnosti prema Greshamu (1997) koji razlikuje deficite u stjecanju socijalnih vještina i deficite u primjeni socijalnih vještina. Najjednostavnije pojašnjeno to znači da nije dovoljno dijete samo u teoriji naučiti i pojasniti karakteristike socijalnih odgovora i primjere primjerenog ponašanja, jer unatoč savršenom razumijevanju navedenog vrlo često ponovo dolazi do poteškoća u samoj implementaciji naučenog. Samo neki od faktora koji uvjetuju ishod koje navodi Spence su: vještina rješavanja međuljudskih problema, socijalna percepcija i zauzimanje tuđih perspektiva, afektivna kontrola, samoregulacija, sposobnost izvođenja socijalnih vještina i dr.

Važno je naglasiti da uspješnost u socijalnim situacijama ne ovisi samo o intrinzičnim faktorima djeteta, već i o okolinskim čimbenicima. Dijete samo po sebi može imati sve predispozicije za uspješno učenje i implementaciju socijalnih vještina, ali ako živi u nepoticajnoj okolini ili oko sebe ima negativne modele ono će svejedno pokazivati poteškoće u socijalnom ponašanju. Same prilike za učenje su također značajan faktor, kao i razina pozitivnih povratnih informacija (feedbacka) na pozitivna socijalna rješenja.

Frostad i Pijl (2007) se hvataju jednog zanimljivog pitanja, a to je da li samo posjedovanje socijalnih vještina uvjetuje socijalni položaj odnosno uspješnost u sklapanju socijalnih veza.

Navode kako te dvije komponente u općoj populaciji ne pokazuju nužno korelaciju, no kada se doda treći faktor koji bi u ovom slučaju bili problemi u ponašanju, onda ta korelacija postaje značajna. To bi zapravo značilo da je učenje i postizanje socijalnih vještina za djecu s teškoćama u razvoju od veće važnosti nego kod djece normalnog razvoja. Osim što su one same po sebi važne, deficit u istima može dovesti do daljnjih problema, kao što su problemi u samopoimanju, samopouzdanju, motivaciji i školskom uspjehu (Asher i Coie, prema Frostad i Pijl, 2007).

1.3 TERAPIJSKI UČINCI DRAME

Dramske intervencije se već duži niz godina sve više primjenjuju u radu s djecom i odraslima, ponajviše u razvoju socijalnih vještina, rješavanju unutarnjih konflikata te poboljšanju općenitog psiho-emocionalnog stanja osobe. Drama je **aktivna metoda**, iziskuje uključivanje djeteta, njegovo promišljanje o zadatoj situaciji, kreativno rješavanje situacijskih problema i spontano učenje. Sve više istraživanja se bavi upravo s mogućnosti korištenja drame u radu s djecom s razvojnim teškoćama. Velika prednost drame je njena spontanost, te se razne dramske tehnike i vježbe mogu koristiti kako bi se radilo na problemima poput nedostatka recipročne komunikacije ili neusmjerene kreativnosti (Kempe i Tissot, 2012). Imamo i primjere u praksi koji su pokazali ne samo socijalni razvoj već i razvoj na drugim područjima kod djece uključene u dramske programe, kao što su kreativnost i razumijevanje (Peter, 2009).

Neki od načina na koje možemo koristiti dramu djeluju direktno na socijalno ponašanje, kao što je na primjer igranje stvarnih socijalnih situacija i smišljanje njihovih rješenja. S druge strane imamo metode koje djeluju indirektno, kao što je na primjer zadatak crtanja i opisivanja drugih članova grupe kojim se potiče osvještavanje međusobnih razlika i razvoj empatije među djecom. Svaka vježba ima svoj cilj i velika prednost drame je što se taj cilj postiže kroz igru i zajedničko stvaranje, što oduzima faktor stresa koji je često prisutan u socijalnim situacijama kod djece s nerazvijenim socijalnim vještinama.

Za razumijevanje problema s kojima se djeca s autizmom susreću u socijalnom funkcioniranju, važno je razumjeti da je ono podjednako dio same teškoće kao i prepreka u daljnjem učenju i napretku (Kempe, Tissot, 2012). Rješavanjem problema u socijalnom funkcioniranju bi se dakle omogućio i lakši i brži razvoj na drugim područjima, kao što je npr. akademski uspjeh.

Socijalno funkcioniranje i akademski uspjeh su često vrlo usko povezani, te iako uspjeh na jednom području ne garantira uspjeh u drugom, itekako mogu stvoriti značajan utjecaj. Nadalje, učenje nije samo dio školskog okruženja, ono je proces koji se odvija kroz čitav život. Učenje u svakodnevnom životu je još više pod utjecajem socijalnog ponašanja. Ako uzmemo za primjer radno okruženje, napredak i brže učenje zanata je olakšano uz pravilnu komunikaciju sa kolegama i nadređenima. Sve navedeno pokazuje važnost rada na socijalnim vještinama i to u što ranijoj dobi.

Iako je već jasna prednost korištenja drame u što ranijem okruženju pa tako i u školskom, Kempe i Tissot (2012) navode 4 osnovne poteškoće koje se javljaju pri njenoj implementaciji:

1. Drama se još uvijek smatra nedovoljno korištenim alatom u radu stručnjaka koji se bave djecom s teškoćama u razvoju (Peter, prema Kempe 2012). Obično je ograničeno na godišnje predstave za pozvane goste, te iako je to odlična prilika za povezivanje obitelji i škole nema potreban utjecaj na socijalne vještine
2. Učitelji i profesori se često ne osjećaju obučeno za takvo korištenje dramskih aktivnosti. Također postoji veliki manjak istraživanja u ovom području te se vrlo rijetko u praksi koristi drama za razvoj socijalnih vještina kod djece s autizmom.
3. Principi podučavanja djece s razvojnim teškoćama (rigidnost i ponavljanje) suprotstavljeni su principima drame – fleksibilnost i iznenadnost.
4. Poteškoće u podučavanju vještina potrebnih za dramsko izražavanje – imaginacija, spontanost i elaboraciju dramskog doživljavanja („reflection in action“)

Isti su autori, nakon provedenog istraživanja, došli do zaključka da se prilikom implementacije dramskih aktivnosti u svrhu razvoja socijalnih vještina pojavljuju 3 osnovna izazova:

1. Vršnjačko učenje efikasnije je u svakodnevnom, nego u simuliranom okruženju
2. Nedostatak iskustva dramskog rada kod školskog osoblja
3. Kompleksnost podučavanje novih vještina kod djece

Autori smatraju da se ovi izazovi se ne bi smjeli promatrati u kontekstu prepreka, već kao smjernice na što bi se trebalo obratiti pozornost prilikom pripreme programa. Dramski pristup je efektan način pristupa podučavanju socijalnih vještina jer eliminira anksioznost i pritisak do kojih često dolazi u svakodnevnim društvenim situacijama. Zbog toga je važno ne obeshrabriti

se već prepoznati sve dobrobiti koje djeca sa teškoćama na socijalnom razvoju imaju od ovakvih programa.

Melanie Peter (2009) u svom radu *Drama narrative pedagogy and socially challenged children* govori o počecima korištenja drame u edukaciji i principu kojeg su prvotno popularizirali Dorothy Heathcote i Gavin Bolton 70-ih godina 20. stoljeća. Tada se drama za razliku od izvornog scenskog korištenja počela primjenjivati i kao metoda podučavanja. Osnovne prednosti dramske metodologije koje se koriste u ovom radu su: mogućnost istraživanja socijalnih moralnih problema uz izravno preispitivanje mogućih rješenja, analitički potencijal drame te smisleni i integrirani kontekst za podučavanje. Izazove koje navodi su: poteškoće u podučavanju, osobito kada su u pitanju distancirana, nepredvidljiva i idiosinkratična odnosno osjetljiva djeca. Peter se u svom radu zapravo osvrće na sve ono što i ostali autori navode vezano za ovu temu. Korištenje drame u razrednom okruženju predstavlja čitav niz izazova, no potencijalni benefiti za socijalni razvoj djece vrijedni su dodatno uloženog truda kako bi se eliminirale te prepreke. Peter ističe jedan od specifičnih problema koji se javljaju kod djece s PAS, a to je nemogućnost prepoznavanja uzoraka u ponašanju te posljedično zaokruživanja iskustava. To u praksi predstavlja poteškoće u predviđanju ishoda određenih situacija, što je ključno u oblikovanju vlastitog odgovora. Također dovodi do nerazumijevanja namjera sugovornika, neprepoznavanja neverbalnih znakova, teškom nošenju sa nepredvidivim promjenama i izostanku vlastitog verbalnog doprinosa gdje je on očekivan. Sve te poteškoće ometaju djecu već pri najranijoj interakciji, odnosno igri. Budući da je igra temelj daljnjeg razvoja socijalnih vještina jasno je zašto su poteškoće na tom području u školskoj dobi samo još izraženije. Drama kao metoda tu može poslužiti vraćajući se a najranije principe koji su prisutni upravo kod igre.

Kako bi bolje objasnila povezanost igre i drame, Peter navodi dva bitna principa: **igranje uloga** i **podučavanje igrom**. Igranje uloga dobro je poznat pojam i pojavljuje se i u drami i u najranijim oblicima igre. Djeci nudi mogućnost uključivanja u "kao da" i "što da" situacije, te budući da se najčešće radi o scenama koje uključuju dvije ili više osoba, pruža mogućnost uvježbavanja socijalnog ponašanja. Dječja sklonost igranju uloga se u dramskom pristupu podučavanja može iskoristiti na način da se usmjeri na konkretne situacije te potakne dijete na iskušavanje različitih rješenja. Tokom samih aktivnosti s djetetom se komentiraju i analiziraju određeni ishodi te dijete samo uči prepoznati adekvatno ponašanje. Kod podučavanja kroz igru s druge strane iskorištava se djetetova spontana igra, u koju se učitelj uključuje ponovo kroz komentare i poticanje refleksije na određena ponašanja.

Ista autorica navodi tri aspekta koja je nužno uzeti u obzir prilikom korištenja drame u podučavanju:

- Važnost održavanje aktivne uključenosti - dijete se mora osjećati ugodno zbog interakcije s drugima te povećati svjesnost o sebi i drugima oko sebe
- Pružanje primjerene razine kognitivnog izazova - sadržaj ne smije biti ni prekompleksan niti prejednostavan
- Kompleksnost konteksta podučavanja - sam sadržaj uloge i fiktivne situacije mora biti poznat djetetu te biti jasno obrazložen

Kako bi smo potvrdili i opravdali korištenje drame u ovu svrhu, dalje su navedena samo neka od istraživanja koja su se bavila ovom temom te su prikazani i njihovi rezultati.

Barry i ost. (2003) su istraživali su uspješnost grupnih intervencija za razvoj socijalnih vještina. Uzorak im se sastojao od djece u dobi od 6-9 godina s visoko funkcionalnim PAS. Seanse su trajale 8 tjedana a sastojale su se od zagrijavanja, didaktičkog dijela (učenje konkretnih scena) te završnog dijela u kojem se procjenjivala generalizacija naučenog kroz igru s vršnjacima tipičnog razvoja. Intervencija je pokazala napredak na konkretnim ciljanim vještinama (npr. pozdravljanje i igra). DeRosier i ost. (2011) istraživali su uspješnost korištenja grupne intervencije Social Skills Group Intervention-High-Functioning Autism (S.S.GRIN-HFA) na uzorku od 55 djece sa visoko funkcionalnim PAS. Program se sastojao od 15 seansi koje su uključivale didaktičke upute i praktično vježbanje socijalnih vještina. Nakon analize rezultata jasan napredak je bio vidljiv na područjima socijalne svjesnosti, motiviranosti za socijalnom interakcijom te na području socijalne komunikacije. Corbett i ost. (2011) istraživali su efikasnost intervencije znane kao the Social Emotional Neuroscience Endocrinology (SENSE). Uzorak je uključivao 8 djece s PAS i 8 djece tipičnog razvoja te su ih međusobno rasporedili u parove. Djeca tipičnog razvoja su tu poslužila kao model socijalnog ponašanja. Nakon provedbe programa kod djece s PAS je bio vidljiv napredak na području socijalne percepcije, a kod djece s tipičnim razvojem na području empatije, socijalnog referiranja i komunikacije s djecom s PAS. Smanjenje anksioznosti i stresa je bilo vidljivo kod obje skupine. Lerner, Mikami i Levine (2011) proveli su program pod nazivom Socio-Dramatic Affective-Relational Intervention ili SDARI koji je sadržavao 3 komponente:

- Kurikulum socijalnih vještina temeljen na izvedbi
- Fokusiranje na izgradnju odnosa između djece i učitelja

- Korištenje dobno prikladnih motivatora kako bi se potaklo djecu da nastave koristiti naučene vještine.

Uzorak je sadržavao 17 djece od 11-17 godina sa Aspergerovim sindromom. Napredak je bio vidljiv na područjima socijalne asertivnosti i sposobnosti prepoznavanja osjećaja.

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Djeca sa teškoćama u razvoju, osobito kada su jedna od pridruženih smetnji snižene intelektualne sposobnosti, u velikom su riziku od razvoja nepoželjnih i neprikladnih socijalnih obrazaca, a ono što direktno utječe na socijalni razvoj djeteta je razvoj komunikacije, kako verbalne tako i neverbalne. Neverbalna komunikacija uključuje geste, mimiku lica, položaj tijela i ostale ekspresije tijela. Problem nepoželjnih i neprikladnih socijalnih obrazaca ponašanja osobito je uočljiv kada je riječ o djeci s poremećajem iz spektra autizma, koja su u velikoj mjeri neverbalna, te se ukazuje potreba razvijanja adekvatnih edukacijskih i rehabilitacijskih metoda koje će potaknuti promjenu neadekvatnih obrazaca i razvoja socijalne kompetencije u ovoj populaciji.

Iako je deficit u socijalnim vještinama vrlo često prisutan kod djece sa teškoćama, većina programa koji se s njima provode se fokusiraju ponajviše na razvoj intelektualnih i motoričkih sposobnosti. Postoje mnogi programi usmjereni na razvoj socijalnih vještina ali kod nas se još uvijek ne stavlja dovoljan naglasak na njihovu važnost, osobito kada je riječ o djeci koja se pripremaju za ili su već uključeni u redovite školske programe. Važan faktor tu igraju i roditelji, koji imaju važnu ulogu u prepoznavanju

Ovaj program ima namjeru djeci pružiti priliku da se unutar opuštenog i kreativnog okruženja upuštaju u interakciju sa drugom djecom. Očekuje se da takvo okruženje pruža mogućnost davanja direktnih uputa i savjeta djeci u interakciji kao dio dramske aktivnosti sa čime se smanjuje osjećaj kritiziranosti i neuspjeha. Očekuje se da će se djeca lakše opustiti u "kao da" situacijama te biti u mogućnosti primijeniti naučeno i u stvarnim situacijama, odnosno internalizirati ponašanje.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja bio je dobivanje uvida u uspješnost korištenja dramskih metoda u svrhu razvoja socijalnih vještina kod djece s teškoćama u razvoju. Također, jedan od ciljeva bio je i upoznavanje roditeljskog gledišta na pojedine poteškoće te razina važnosti koje pridaju socijalnim vještinama

4. METODA ISTRAŽIVANJA

4.1 POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU S RODITELJIMA

4.1.1 UZORAK

U prvom dijelu istraživanja imamo roditelje 14-ogodišnjeg dječaka koji sudjeluje u programu. Dječak ima dijagnozu poremećaja iz autističnog spektra sa lakim intelektualnim teškoćama. Živi u stanu u Zagrebu sa majkom i ocem. Uključen je u redovni školski program sa individualiziranim pristupom i prilagodbom sadržaja i pomaže mu asistent u nastavi.

4.1.2 NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

U ovom dijelu istraživanja za cilj nam je dobivanje uvida u roditeljsko gledište na pojedine poteškoće te razina važnosti koje pridaju socijalnim vještinama te se s obzirom na to koristi kvalitativna metoda prikupljanja podataka. U tu svrhu se koristila tehnika polustrukturiranog intervjua čija pitanja su pripremljena posebno u svrhu ovog istraživanja. Pitanja nisu iziskivala posebnu prilagodbu budući da se radi o odrasloj osobi urednog intelektualnog razvoja koja je upućena u predmet istraživanja. Intervju se provodio u privatnom domu obitelji.

4.1.2.1 ISTRAŽIVAČKA PITANJA

1. Na koji način roditelji djece s teškoćama definiraju socijalne vještine te kakva je njihova upoznatost s ponašanjima koje socijalnog funkcioniranja opisuju?
2. U kojoj mjeri i na koji način roditelji djece s teškoćama prepoznaju socijalne vještine kod svog djeteta te koju važnost pridaju razvoju socijalnih vještina kod svoje djece?

3. Kakva je upoznatost roditelja sa kreativnim terapijama, njihovim vrstama i potencijalima?
4. Koja su očekivanja roditelja od programa Razvijanja socijalnih vještina kroz dramski pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju?

Pitanja za intervju sa roditeljima djeteta koji sudjeluje u programu Razvijanja socijalnih vještina kroz dramski pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju su slijedeća:

1. Što za vas znači pojam socijalnih vještina?
2. Što po vama sve uključuju socijalne vještine?
3. Kako bi ste vi opisali razvoj socijalnih vještina kod vašeg djeteta? Što mislite koje su njegove jače, a koje slabije strane?
4. Smatrate li socijalne vještine više, manje ili jednako važnima kao i kognitivne vještine i zašto?
5. Smatrate li socijalne vještine više, manje ili jednako važnima kao i motoričke vještine i zašto?
6. Što za vas znači pojam kreativnih terapija? Koje sve vrste kreativnih terapija poznajete?
7. Jeste li se do sad susretali sa dramskim tehnikama? Ako jeste, s kojima?
8. Smatrate li da je moguće postići pozitivne promjene na području socijalnih vještina uz korištenje kreativnih terapija? Obrazložite svoj odgovor.
9. Kakva su vaša očekivanja od ovog programa za vaše dijete? Koje promjene očekujete?

4.1.2.2 NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA

Prva faza istraživanja koja uključuje izradu promotivnog materijala za istraživanje, izradu sporazuma o sudjelovanju u istraživanju, pripremu dramskih radionica, prikupljanje sudionika te informativni sastanak o istraživanju je odrađen u vremenskom periodu od dva mjeseca. Sveukupni broj radionica je 11 te je 50% radionica odrađeno prije održavanja drugog dijela istraživanja, odnosno provedbe kvalitativnog dijela istraživanja. On uključuje uz sve već

navedeno sastavljanje novog sporazuma između istraživača i sudionika, sastavljanje pitanja za intervju te samu provedbu polustrukturiranog intervjua.

Sam intervju se provodio istovremeno sa majkom i sa ocem djeteta u njihovom domu u Zagrebu. Roditelji su prije intervjua bili obavješteni o svemu te je vladala jako opuštena i osjećalo se međusobno povjerenje, najvećim dijelom jer ih poznajem od prije. Stekla sam dojam da su dosta opušteni i iskreni pred menom i jedno pred drugim. Nisu se ustručavali od davanja različitih mišljenja te se nije osjetio utjecaj odgovora jednog sudionika na drugog. Njihova međusobna komunikacija se zapravo najviše odnosila na pomoć pri prisjećanju prošlih događaja. Nakon intervjua sam još kratko ostala te im ogovorila na sva pitanja koja su oni imali za mene.

Intervju je sniman te potom transkribiran i unesen u obrazac.

Provedeno istraživanje u svojoj fazi planiranja, provedbe i prikazivanje rezultata slijedi načela Etičkog kodeksa Odbora za etiku u znanosti i visokom obrazovanju (Odbor za etiku u znanosti i visokom obrazovanju, 2006). Poseban naglasak u ovom istraživanju usmjeren je na poštivanje **članka 2 ovog kodeksa** u dijelu kojim se ističe kako se *„rezultati znanstvenih istraživanja, prikupljaju se u skladu s najvišim standardima etičke i znanstvene prakse, poštujući najviše tehničke standarde“* te kako se podrazumijeva da *“prikazani rezultati istraživanja u bilo kojem obliku dosljedno odgovaraju provedenim istraživanjima te ni u najmanjoj mjeri ne postoji izmišljanje, krivotvorenje ili plagiranje podataka, rezultata, ideja, postupaka ili riječi u postupcima predlaganja, provođenja, revizije ili prikazivanja istraživanja“* (Odbor za znanosti i visokom obrazovanju, 2006, str.1-2). Također posebna se briga u istraživanju vodila o zaštiti ispitanika *„pri tome je potrebno jamčiti dragovoljno sudjelovanje svih ispitanika, povjerljivost, tajnost i anonimnost podataka o ispitanicima te povoljan omjer boljitka/rizika za ispitanike“*. (Odbor za znanosti i visokom obrazovanju, 2006, str.3).

4.1.2.3 KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA

U ovom istraživanju korištena kvalitativna tematska analiza (Braun, Clarke, 2006). Kao vrsta tematske analize primijenjena je tematska realistička metoda (realistic method) (Braun, Clarke, 2006, str.9) koja govori o iskustvima, značenjima, doživljajima i stvarnosti sudionika. Također

tematska analiza je teoretska (theoretical thematic analysis) (Braun, Clarke, 2006, str.12) – ”odozgo prema dolje” odnosno od teorijskih pretpostavki prema podacima pa teme proizlaze iz istraživačevog teoretskog interesa koji određuje analitički okvir. Ovisno o razini na kojoj će teme biti prepoznate korištena je latentna tematska analiza (latent themes) (Braun, Clarke, 2006, str.13). Latentna razina tema bi značila da tražimo značenje izvan onoga što su nam ljudi rekli pokušavajući tako razumjeti zašto ljudi misle i govore na određen način odnosno što predstavlja to njihovo mišljenje i stav, što dovodi do njega- stavovi društva, kulture, vrijednosti, očekivanja u društvu).

U sljedećoj tablici xx prikazan je primjer kvalitativne obrade za dva istraživačka pitanja. je napravljena analiza našega istraživanja po navedenim istraživačkim pitanjima.

Tablica 1. Primjer kvalitativne obrade za dva istraživačka pitanja

IZJAVE SUDIONIKA	KOD 1. REDA (što znači ta izjava, Dakle dajemo joj značenje)	KOD 2. REDA	TEMA
Na koji način roditelji djece s teškoćama definiraju socijalne vještine te kakva je njihova upoznatost s ponašanjima koje socijalnog funkcioniranja opisuje?			
Od razgovora, do zavođenja, pa ne znam, ophodnje u autobusu, bilo gdje. (E.S.)	Socijalne vještine kod djece vidi kao kombinaciju različitih interakcija u svakodnevicu.	Višestruko značenje socijalnih vještina	Socijalne vještine
Da možda ne samo govor već i geste, govor tijela (E.S.)	Napominje kako za interakciju nije bitan samo govor već i geste i govor tijela .	Važnost govora i pokreta za interakciju	Socijalne vještine Komunikacija Interakcija

<p>Sprovoditi, tražiti nekakve zahtjeve. Onda, tipa, da si može naći prijatelje.</p> <p>(E.S.)</p>	<p>Važnost mogućnosti izražavanja želja te pronalaska prijatelja</p>	<p>Uloga socijalnih vještina u interakciji s vršnjacima</p>	<p>Socijalne vještine</p> <p>Komunikacija</p> <p>Prijateljski odnosi</p>
<p>Pa imati neku inicijativu, znači da može sam započeti nešto. Društveno prihvatljiva ponašanja, da ga ne izbjegavaju, da ga se ne boje.</p> <p>(E.S.)</p>	<p>Važno je znati inicirati interakciju s drugima. Također je nužno poznavati društveno prihvatljiva ponašanja kako bi se izbjeglo odbijanje od strane vršnjaka.</p>	<p>Važnost poznavanja pravilnih obrazaca ponašanja.</p>	<p>Socijalne vještine</p> <p>Društveno prihvatljiva ponašanja</p>
<p>Kakva je upoznatost roditelja sa kreativnim terapijama, njihovim vrstama i potencijalima?</p>			
<p>Pa ono, crtanje, slikanje... Je li to? Šta bi još bilo... Sve nešto s rukama</p> <p>Ne ono nešto, kad si kreativan. Kad nešto sam izrađuješ.</p> <p>Smatram da radi nešto što ga opušta, što ga veseli i što ga opušta. Nešto što njemu ima smisla a opet da ima smisla za druge.</p> <p>(E.S.)</p>	<p>Kreativne terapije uključuju procese u kojima se kreativno izražavaš, kao crtanje i slikanje. Važno je da dijete radi ono što ga opušta.</p>	<p>Važnost relaksirajućeg učinka kreativnih terapija</p>	<p>Kreativne terapije</p> <p>kreativnost</p> <p>opuštanje</p>
<p>Da, i možda razvija neku maštu, ono kad crta, kad slika, npr. konkretno glazba, on je znao sam skladati nešto..</p> <p>(I.S.)</p>	<p>Kreativne terapije potiču razvoj mašte.</p>	<p>Poticanje razvoja imaginacije.</p>	<p>Kreativne terapije</p> <p>Mašta</p> <p>Glazba</p>

<p>Ja kada sam bio mali imao sam isto tu neku kreativnost, likovno izražavanje. Možda to onda važi i za njega, tako da ako je on zna nekako likovno izraziti a njega to opušta, veseli i sve ima nekako smisla, onda bi to bilo to.</p> <p>(E.S.)</p>	<p>Kreativnost ima opuštajući učinak što nadalje povoljno utječe na druga područja.</p>	<p>Doprinos kreativnosti na opuštenost.</p>	<p>Kreativne terapije</p> <p>Kreativnost</p> <p>Opuštanje</p> <p>Likovnost</p>
<p>Imao sam jedan vođenje sastanaka. Ovaj, tečaj, ne. Pa smo onda radili situacije razne, kao tipa dobiješ... Ja sam vođa suportera a ovaj nezadovoljni customer koji je prijavio problem, pa treba riješiti situaciju. Trebalo je u biti smiriti suprotnu stranu. Da, kad bolje razmislim ako je to to, jesam.</p> <p>(E.S.)</p>	<p>Opis primjera dramske tehnike u poslovnom okruženju</p>	<p>Korištenje igranja uloga za rješavanje realnih problemskih situacija.</p>	<p>Dramske tehnike</p> <p>Tečaj vođenja sastanaka</p> <p>Rješavanje problemskih situacija</p>
<p>Da, moguće je sigurno. Ako njega nešto zanima i on kroz to zanimanje treba nešto, ne znam, fali mu ta bojica. I on nauči kako tražiti bojicu, to je početak. Znači, dalje ako ga to jako jako zanima, onda će on to htjeti i nadograđivati pa i koristiti neke...</p> <p>(E.S.)</p>	<p>Kreativne terapije mogu imati pozitivan učinak na socijalne vještine.</p> <p>Postavljaju dijete u socijalne situacije koje ga potiču na interakciju.</p>	<p>Posredni učinak kreativnih terapija na socijalizaciju.</p>	<p>Socijalne vještine</p> <p>Kreativne terapije</p> <p>Zanimanje</p> <p>Motivacija</p>

<p>Pa da, recimo njegove prve rečenice su bile što je znao sve pjesmice na pamet. A recimo, nije znao pričati. Ali je zato znao pjevati sve mališane od početka do sad što su se snimili. Zanimljivo, ali znao je tekst ono...</p> <p>(I.S.)</p>	<p>Prva verbalna komunikacija se razvila preko pjesmica.</p>	<p>Važnost pjesmica za razvoj verbalne komunikacije.</p>	<p>Komunikacija</p> <p>Pjesmice</p> <p>Pamćenje</p>
<p>Da, naučio je puno. Znaš kada je profesorica sa vašeg faksa rekla da probamo ono kroz melodiju ono Ja se zovem Moreno i tako smo slagali baš rečenice, ali ono kroz pjesmicu. Jer je to lakše pamtio kroz melodiju nego ako samo čisti govor ono.</p> <p>(I.S.)</p>	<p>Kroz pjesmice je puno lakše razviti komunikaciju. Lakše pamti i motiviraniji nego kod običnog govora.</p>	<p>Pjesmice omogućuju lakše pamćenje, motivaciju i brže usvajanje komunikacije.</p>	<p>Komunikacija</p> <p>Glazba</p>
<p>Treba stalno nešto pronalaziti. A i njegovi interesi se izmjenjuju. Recimo, ono što mu je bilo prije godinu dana zanimljivo više nije.</p> <p>(I.S.)</p>	<p>Važno je pratiti djetetove interese koji su promjenjivi</p>		<p>Interesi</p>

4.1.2.4 INTERPRETACIJA NALAZA ISTRAŽIVANJA

Temeljem kvalitativne tematske analize (Braun, Clarke, 2006) u ovom poglavlju prikazani su nalazi istraživanja, a koji će biti interpretirani prema ključnim temama i pripadajućim podtemama.

U Tablica 2. su prikazana stajališta roditelja u vezi razvoja socijalnih vještina utjecaja kreativnih terapija na razvoj istih, te na kraju i očekivanja roditelja od provedenih radionica.

Prikazani rezultati odgovaraju na slijedeća istraživačka pitanja:

„Na koji način roditelji djece s teškoćama definiraju socijalne vještine te kakva je njihova upoznatost s ponašanjima koje socijalnog funkcioniranja opisuje?“

„U kojoj mjeri i na koji način roditelji djece s teškoćama prepoznaju socijalne vještine kod svog djeteta te koju važnost pridaju razvoju socijalnih vještina kod svoje djece?“

„Kakva je upoznatost roditelja sa kreativnim terapijama, njihovim vrstama i potencijalima?“

„Koja su očekivanja roditelja od programa Razvijanja socijalnih vještina kroz dramski pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju?“

Tablica 2. Stajališta roditelja u vezi razvoja socijalnih vještina

TEME	PODTEME
Upoznatost sa pojmom socijalnih vještina	Socijalne vještine Različite vrste interakcija Verbalna i neverbalna komunikacija Razvoj prijateljskih odnosa kao cilj socijalizacije Društveno prihvatljiva ponašanja
Razvoj socijalnih vještina kod djeteta	Socijalne vještine Razvoj djetetovih socijalnih vještina teče jako sporo

	<p>Razvoj govora utjecao značajno na prijateljske odnose</p> <p>Inteligencija kao kompenzacija za nedostatke na području socijalnih vještina</p> <p>problemi</p> <p>Iniciranje komunikacije kao jedan od glavnih problema</p> <p>Govor i utjecaj njegovog razvoja na razvoj socijalnih vještina</p> <p>Zakazivanje sustava u poticanju razvoja socijalnih vještina</p> <p>Kognitivne vještine pomoć u socijalnim situacijama</p> <p>Interakcija – generalna i sa vršnjacima</p>
Terapijski potencijali kreativnih tehnika	<p>Definiranje pojma kreativnih terapija sa roditeljskog stajališta</p> <p>Kreativnost u svrhu opuštanja</p> <p>Poticanje mašte kroz kreativne terapije</p> <p>Glazba kao izvor kreativnosti</p> <p>Likovnost kao mogući vid kreativnosti</p> <p>Dramske tehnike u svakodnevi</p> <p>Povezanost kreativnih terapija i socijalnih vještina</p> <p>Kreativne tehnike kao motivatori</p> <p>Korištenje pjesmica u svrhu učenja komunikacije</p> <p>Lakše pamćenje uz pomoć pjesmica</p> <p>Nužnost praćenja djetetovih interesa</p>
Očekivanja od dramskih radionica	<p>Želja da dijete bude sretno</p> <p>Dramske radionice kao motivator</p>

Roditelji nemaju jasno definiranu percepciju o značenju socijalnih vještina, ali znaju da ono uključuje međusobnu interakciju. Također ističu važnost i poteškoće u iniciranju komunikacije, osobito u kasnijem djetinjstvu kada je govor preuzeo dominantnu ulogu u socijalizaciji. Napominju kako je bitno da osoba razvija društveno prihvatljiva ponašanja. Prepoznaju ulogu socijalnih vještina u sklapanju prijateljstava te isto tako poteškoće svoga djeteta u ostvarivanju kontakata i prijateljskih odnosa. Za socijalni razvoj svoga djeteta smatraju da teče dosta usporeno i kako ga najčešće samo oni mogu primijetiti. Nanovo ističu ulogu govora i inteligencije u njegovom razvoju. Za govor smatraju kako je usporio socijalni razvoj, a za inteligenciju da je kompenzirala te nedostatke. Sa njegove strane postoji želja za uspostavljanjem komunikacije, no njegovo iniciranje je često neshvaćeno što dovodi do neuspjeha i frustracija. Dok je još bio mali nije bilo nikakvih problema u socijalizaciji, sa djecom svoje dobi se stalno igrao. No nakon treće godine su odstupanja u razvoju sve više utjecala na socijalizaciju.

Roditelji su ljuti na sustav te smatraju kako u programima koje je njihovo dijete prošlo nisu dovoljno učinili za njegov socijalni razvoj. Navode kako su nedostatak sadržaja usmjerenog na socijalizaciju morali sami kompenzirati. U školi se pruža puno više mogućnosti za socijalizaciju nego što je to na primjer bilo u Centru za autizam. No oni su prepoznali njenu važnost te s djetetom dosta rade na tome.

Motoričke i kognitivne vještine smatraju jednako važnima kao i socijalne vještine te ih vide kao međusobno povezane sustave. Radom na razvoju motoričkih i kognitivnih vještina se olakšava snalaženje u socijalnim situacijama. Jedan sustav nije odvojiv od drugog te bi se trebalo na svima podjednako raditi.

Roditelji kreativne terapije prepoznaju te ih vide kao način razvoja kreativnosti i mašte te ponajviše kao izvor zadovoljstva i motivacije. Najviše ih to asocira na glazbu, jer navode da je njihovo dijete upravo kroz pjesmice naučio izgovarati prve rečenice. Otac prepoznaje potencijal kreativnosti kroz osobni primjer, navodeći kako je kod njega crtanje imalo veliki utjecaj na osobni razvoj. Dramske tehnike poznaju oboje, ali samo otac navodi da ih je susreo iz prve ruke.

Od samog programa nemaju ekstremna očekivanja. Nadaju se da će se dijete zabaviti i osjećati važnim i cijenjenim. Također im bitnu ulogu igra to što se tokom takvih radionica mogu družiti i komunicirati s drugim roditeljima te izmjenjivati iskustva i saznanja u opuštenoj atmosferi.

4.2 ANALIZA NAPREDKA SUDIONIKA NA POJEDINIM PODRUČJIMA KROZ ANALIZU VIDEO SNIMKI

4.2.1 HIPOTEZA

Korištenje dramskih metoda može povoljno djelovati na socijalno funkcioniranje kod djece sa teškoćama u razvoju, posebice djece s poremećajima iz spektra autizma.

4.2.2 UZORAK

Uzorak u ovom dijelu istraživanja čine 4 djece u dobi od 7-15 godina koji su sudjelovali u samom programu. Sva djeca koja su prisustvovala istraživanju imaju dijagnozu PAS, neki sa dodatnim teškoćama, neki bez. Jedna sudionica je neverbalna dok su svi ostali verbalni. Prije uključivanja u program roditelji su zamoljeni da ispune formular koji sadrži osnovne informacije o djetetu te njihovo viđenje djetetovih jačih i slabijih strana, sve u svrhu bolje pripreme sadržaja radionica unutar programa.

Sudionici istraživanja su ovom radu oslovljeni šiframa O, M, L i B.

Sudionik O ima 7 godina te ima dijagnozu visoko funkcionalnog autizma uz procijenjenu natprosječnu inteligenciju.

Sudionik M ima 17 godina i po starom sistemu dijagnozu pervazivnog razvojnog poremećaja F84 i lake intelektualne teškoće.

Sudionik B ima 14 godina te uz PAS ima Ohtahara sindrom (epilepsija) i hemiparezu desne strane.

Sudionica L također ima 6 godina te ima dijagnozu PAS, nespecifičan poremećaj razvoja govora i psihomotorni nemir.

Roditelji su pozvani na sudjelovanje putem elektronske pošte. Nakon prijave održan je sastanak uživo te im je objašnjen koncept i sadržaj dijela istraživanja u kojem bi sudjelovali.

4.2.3 NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Prije provedbe samog istraživanja kreiran je sporazum između istraživača i sudionika istraživanja koji je sudionicima predstavljen prije održavanja radionica. Imali su priliku i sami ga pročitati te postaviti pitanja u slučaju nejasnoća. U sporazumu je objašnjen cilj istraživanja te njihova uloga i važnost u istraživanju. Nakon što smo potvrdili da sudionici razumiju sve navedeno potpisali smo sporazum.

Kao metoda procjene doprinosa dramskih metoda korištena je opservacija putem video snimki radionica s djecom. Sveukupno je odrađeno 11 radionica sa razmakom od tjedan dana između svake. Svaka radionica je trajala 45 minuta te sadržavala grupni pozdrav u krugu, početnu aktivnost, glavnu aktivnost, te završnu aktivnost opuštanja. Slijedi jedan primjer radionice korištene u ovom programu:

Uvodni dio:

- Djeca se predstavljaju jedan po jedan. Svatko govori/pokazuje svoje ime te ga cijela grupa pozdravlja. Uz svoje ime svaki sudionik govori/imitira svoju najdražu životinju te ga ostatak grupe oponaša.
- Za zagrijavanje imaju aktivnost vođene imaginacije

Glavni dio:

- Na početku voditeljica uvodi djecu u temu postavljajući pitanja vezana za temu. Upoznaje ih sa problemskom situacijom (kralj Lav je nestao i cijela džungla ga traži) te zajedno traže rješenja. Djeca čitaju dijelove priče o izgubljenom kralju koja je napisana posebno za ovu radionicu. Nakon svakog pročitaneog dijela odgovaraju na pitanja o tekstu te predviđaju nastavak priče. Potom slijedi podjela uloga i igranje scene. Svaki tekst koji je korišten u ovom programu pa tako i ovaj sadrži slikovni prikaz kako bi bio razumljiv i sudionicima koji ne mogu čitati.
- Izvorni primjer teksta i slika koji su djeca dobila ima 4 dijela i prikazan je na Slici 1.

Slika 1. Primjer slikovno-tekstualnog prikaza priče

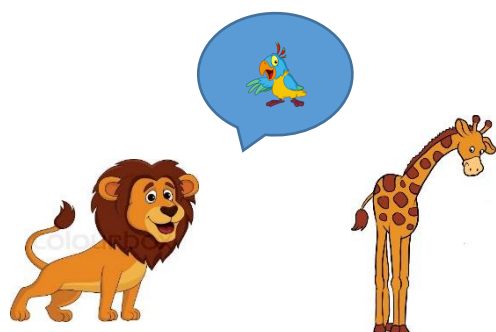

LAV JE JUČER BIO KOD ŽIRAFE.

PITAJTE NJU GDJE JE LAV.

LAV ME PITAO GDJE JE NAAAAJLJEPŠA PLAŽA.

LAV ME PITAO JE LI JA ZNAM GDJE JE PAPAGAJ?

LAV SE ODMARA NA PLAŽI OD NAPORNOG LOVA.

4.2.3.1 NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA

U radionicama je sveukupno sudjelovalo 10 djece, no samo 4 ih je na kraju uzeto u uzorak s obzirom na redovitost dolazaka. U zadnjoj analiziranoj radionici nije sudjelovalo jedno od tih četvero. S obzirom na kasnije osipanje uzorka te improvizacije koje su trebale biti provedene unutar programa zbog problema sa prostorom i brojem sudionika, kako bi se zadržala relevantnost rezultata istraživanja u obzir su uzete samo 4 radionice provedene u vremenskom rasponu od 6 tjedana.

U ovom dijelu istraživanja detaljno su analizirane snimke od sveukupno 4 radionice. Izdvojene su 4 komponente kako bi se opisalo ponašanje sudionika i njihovo socijalno funkcioniranje. Te komponente su: **komunikacija**, **razumijevanje**, **pažnja i angažiranost** te **nepoželjna ponašanja**. **Komunikacija** uključuje verbalnu i neverbalnu komunikaciju te svaki pokušaj prenošenja ili prihvaćanja poruka između sudionika grupe. **Razumijevanje** se odnosi na razumijevanje uputa i pitanja tokom radionica. **Pažnja i angažiranost** osim duljine sadržavanja pažnje uključuju i inicijativu sudionika te njihovu motiviranost za sudjelovanje u grupnim aktivnostima. **Nepoželjna ponašanja** u ovom istraživanju se odnose na sva ponašanja koja su agresivna ili autoagresivna, vikanje, ometanje drugih članova grupe i generalno ometanje protoka radionica.

Snimke su pregledane i analizirane na način da se bilježila svaka promjena ponašanja na jednoj od 4 promatranih komponenti. Svako dijete je imalo zasebnu tablicu za zasebne radionice. Navedene promijene su se tokom opservacije snimki opisno unosile u tu tablicu, pod određeno područje. Tablice nisu uključene u ovaj rad, tako da se dalje navode kvalitativne analize svih komponenti napravljene na temelju prikupljenog materijala.

4.2.3.2 KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA

1. snimka 28.3.2017.

Sudionik O

KOMUNIKACIJA

O. u komunikaciji pokazuje interes za ostale sudionike radionice, ali glasno izražava svoje nezadovoljstvo svaki put kada se pažnja voditeljice prebaci na drugo dijete. Treba poticaj voditeljice kako bi smirenim glasom izrazio kada mu nešto zasmeta. Protestira kada voditeljica pokušava L. pokazati slikovni sadržaj priče, unatoč objašnjenju da ona u suprotnom ne razumije radnju. Samoinicijativno odgovara na pitanja i nadovezuje se na priču vlastitim dosjtkama.

RAZUMIJEVANJE

Pokazuje razumijevanje kod svih postavljenih pitanja, no odbija pozdraviti grupu. Prilikom odgovaranja na neka od pitanja daje imaginarne odgovore. Unatoč tome što razumije sama pitanja i upute, često pokazuje da ne razumije u potpunosti što se od njega očekuje kao odgovor.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Pažnja mu varira od početka do kraja radionice. Generalno se koncentrira samo kada mu se daje prilika da vodi zadatak ili da ima glavnu ulogu. Kada dolazi red na drugu djecu ili se glasno buni ili u potpunosti napušta aktivnost. Odbija pomoći kolegici u objašnjavanju zadatka. Većinu radionice provodi izvan grupe te se opet priključuje tek kada mu je ponuđeno da vodi završnu aktivnost. Tada se u potpunosti angažira i na kraju pomaže i pri spremanju materijala.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

U početku u potpunosti odbija sudjelovati u aktivnosti. Tokom većine radionice glasno protestira iz različitih razloga. Odbija pomoći kolegama u zadatku. Tokom razgovora voditeljice i drugih članova ne sluša već samostalno počinje na glas čitati tekst. Kada osjeti da mu je netko u krugu naslonjen na njega, počinje vikati na njega i smiruje se tek kada mu voditeljica objasni kako da tiho zamoli nekog da se pomakne.

Sudionik M

KOMUNIKACIJA

Uspješno se samostalno predstavlja. Ispravno odgovara na većinu pitanja, ali koristeći krivo glagolsko vrijeme. Često se ubacuje u odgovaranja drugih sudionika, bilo nevezanim komentarima ili postavljanjem pitanja voditeljici također nevezanim za trenutnu temu. Prilikom obraćanja grupi da se prestanu derati, i on sam se dere. Tokom zadatka počinje pričati izmišljenu priču vezanu za jednog lika iz zadate priče.

RAZUMIJEVANJE

Razumije početni zadatak predstavljanja te čak i pomaže kolegama da osmisle pokret za prikaz njihovih imena. Pokazuje nerazumijevanje uputa igre "vlakića" te mu se više puta moraju pojašnjavati pravila. Tokom idućeg zadatka ispravno odgovara na pitanja i uspješno odrađuje svoju ulogu pokazujući razumijevanje sadržaja scene. U zadnjem zadatku ispravno oponaša zadane pokrete.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Tokom cijele radionice je aktivno uključen. U jednom trenutku odlazi iz grupe i počinje se kretati po dvorani no vraća se čim ga voditeljica poziva. Pristaje glumiti lika u sceni i pomoći u idućoj te kasnije i sam nudi svoju pomoć. Na kraju radionice dobrovoljno pomaže u spremanju.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Više puta se ubacuje u razgovor dok drugi članovi grupe govore. U jednom trenutku se počne glasno smijati bez nekog očitog razloga te sam ne može ponuditi objašnjenje već se nastavlja još glasnije smijati. Kada mu grupa postane preglasna, jako se zadere da svi utihnu.

Sudionik B

KOMUNIKACIJA

Tokom cijele radionice održava minimalnu komunikaciju sa voditeljicom, te uopće ne komunicira sa drugim članovima grupe. Odgovara na pitanja koja mu voditeljica postavlja te u jednom trenutku diže ruku kako bi nadodao komentar svom odgovoru. Ne odaziva ga kada ga voditeljica zove već je potrebno povući ga za ruku kako bi se privukla njegova pažnja. Tokom svake interakcije pogled mu je usmjeren prema podu.

RAZUMIJEVANJE

Pokazuje razumijevanje pitanja i uputa vezanih za početno predstavljanje. Često izlazi iz kruga no razumije i vraća se svaki put kada ga voditeljica opomene. Kada ga drugi član grupe zamoli za pomoć on pristaje i to i čini. U posljednjem zadatku sa obručem pokazuje interes ali ne razumije uputu ponavljanja pokreta te ne uspijeva ni jedan ponoviti.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Odgovara na pitanja te sudjeluje u razgovoru ali samo pasivno. Ne pokazuje nikakvu inicijaciju tokom izvedbi zadataka. Često odlazi iz kruga te se vrti po dvorani, potreban mu je poticaj da se vrati u aktivnost. Iako pristaje čitati zadani tekst, to na kraju ipak ne čini. Također odbija sudjelovati u aktivnosti igranja scene. Tokom same izvedbe ne pokazuje interes te ponovo odlazi iz kruga. Voditeljica mora doći do njega kako bi ga vratila nazad u grupu. Pristaje pomoći O pri izvedbi posljednje aktivnosti te i sam sudjeluje u njoj.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Ignorira pozive voditeljice te lupa rukama po staklu i nakon što je dobio uputu da to ne radi.

Sudionica L

KOMUNIKACIJA

Sudionica je neverbalna, ali na upit i uz pomoć i poticaj oca pokazuje slovima svoje ime. Ograničava interakciju uglavnom na oca. Odgovara na pitanja vezana za priču pokazivanjem slikovnih odgovora na papiru. Uz poticaj roditelja rukom komunicira sa članom grupe te mu se znakovnim jezikom zahvaljuje.

RAZUMIJEVANJE

Potrebno ju je poticati da sudjeluje ali pokazuje razumijevanje prilikom izvršavanja zadataka. Na pitanja odgovara koristeći ruke i dlanove, no često odbija odgovoriti. Budući da ima nisku pažnju ponekad je teško odrediti da li ne razumije uputu ili je samo ignorira. Kada joj se postavlja pitanje uz pomoć slikovnog prikaza odgovara ispravno. Zadnji zadatak izvršava uspješno ali tek uz pomoć i poticaj roditelja.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Tokom cijele radionice ima fluktuirajuću pažnju. Uglavnom ju se treba aktivno poticati i motivirati kako bi se posvetila zadatku. Kada se i koncentrira na zadatak obično jako brzo izgubi interes i izlazi iz grupe. Najkoncentriranija je kada joj se pokazuje slikovni prikaz priča.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Prilikom izlaska iz grupe vrlo često nastavlja trčati po dvorani ili se valjati po podu. U nekoliko navrata se počinje glasno buniti kako bi je se pustilo da izađe iz grupe.

2. snimka 4.4.2017.

Sudionik O

KOMUNIKACIJA

Komunikacija mu se tokom većeg dijela radionice bazira na vikanju i iskazivanju nezadovoljstva. Nekoliko puta naglašava kako su mu svi dosadni te verbalno odbija svakoga tko mu prilazi. Unatoč tome da ne želi sudjelovati u aktivnosti, savjetuje drugo dijete da bude *"mirno i snažno"*.

RAZUMIJEVANJE

Pokazuje razumijevanje aktivnosti ali odbija sudjelovati u istima. Iz komentara koje daje drugim sudionicima vidljivo je da mu je sadržaj jasan.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Unatoč tome što odbija sudjelovati, pažljivo prati što se događa u grupi. U nekoliko navrata dolazi do grupe no brzo se opet povlači nazad. U jednom trenutku dolazi do grupe te hoda oko nje pomno promatrajući aktivnost, i dalje oštro odbijajući da sudjeluje. Uključuje se tek na kraju kada čuje da može pomoći u izradi aktivnosti. Sam donosi opremu i pomaže na kraju pri spremanju iste.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Tokom većeg dijela aktivnosti glasno viče sa drugog kraja dvorane. Negoduje kada god se mijenja aktivnost ili kada ga se poziva da sudjeluje. U nekoliko navrata ljutito dolazi do grupe te opet odlazi uz glasno negodovanje. Kada mu se jedan od članova grupe, inače njegov prijatelj, pokuša približiti, ovaj ga odguruje.

Sudionik M

KOMUNIKACIJA

Početna komunikacija sa voditeljicom je smisljena, ali joj je okrenut leđima. Treba dodatni poticaj da se predstavi na početku, no čini to ispravno. Smisljeno odgovara na pitanja koja mu voditeljica postavlja. U nekoliko navrata izražava svoje nezadovoljstvo, čini to neprimjereno glasno uz prikladne facijalne ekspresije. Kada mu drugi sudionik postavi pitanje, on uspješno odgovara na njega.

RAZUMIJEVANJE

Pokazuje razumijevanje kod svih jednostavnijih uputa i pitanja. Tokom aktivnosti potvrđuje da je razumio pravila, no u izvedbi pokazuje nepotpuno razumijevanje. Kada mu se ponove upute uspješno izvršava zadatak. Glavnu aktivnost uspješno izvršava, čak i kada voditeljica napusti dvoranu. Kada mu drugi član grupe postavi pitanje, on samostalno odgovara na njega. Uz podršku voditeljice ispravno opisuje svoj crtež grupi. U posljednjoj aktivnosti uspješno i samostalno prati upute.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Veći dio radionice provodi aktivno i skoncentrirano. Sudjeluje je u svim aktivnostima te ga ne treba dodatno poticati. Uspješno izvršava zadatak i kada voditeljice nema u dvorani. Pažnju gubi samo u trenucima kada mu nešto zasmeta, no brzo se vraća u aktivnost kada se problem riješi.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Iskazuje svoje nezadovoljstvo glasnim vikanjem, no uvijek prestaje kada ga se upozori.

Sudionik B

KOMUNIKACIJA

Prilazi svakom članu grupe te im pruža ruku i predstavlja se, uz izostanak kontakta očima. Odgovara na pitanja ali kada nešto želi pokazuje prstom i ne verbalizira dok ga se ne pita dodatno. U većini pitanja treba dodatni poticaj kako bi odgovorio na postavljena pitanja

RAZUMIJEVANJE

On sam potvrđuje da je razumio pravila igre, no u izvedbi pokazuje da mu pravila nisu u potpunosti jasna. Više puta krši pravila igre iako mu ih je voditeljica dodatno pojasnila. u posljednjoj rundi pokazuje da je razumio pravila. Odgovara smisleno na voditeljičina pitanja u vezi crteža. U zadnjoj samo djelomično prati upute, izabire instrument ali ga neispravno koristi. Ne mijenja svoju metodu ni nakon što ga voditeljica opomene i ispravi.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

U početnoj aktivnosti pokazuje veliki interes za sudjelovanje, no pažnja mu kasnije opada. Odlazi na drugi kraj dvorane pod opravdanjem da je žedan, no odbija otići se napiti. Tokom cijele radionice iznova gubi pažnju i potrebno ga je poticati da se vrati u aktivnosti.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Tokom prve aktivnosti snažno udara od pod te kada ga voditeljica upozori bježi od nje po dvorani. Dok voditeljica priča sa drugim djetetom on viče na njega da je dosadan. U jednom trenutku odlazi do ogledala te snažno udara po njemu. Unatoč upozorenjima, agresivno koristi instrumente.

Sudionica L

KOMUNIKACIJA

Sama spontano ne pokazuje inicijativu kod komunikacije. Potrebna je podrška i poticaj roditelja kako bi komunicirala sa drugim članovima grupe. To čini u samo dva navrata, kada pokazuje broj godina sa prstima, te kada grupi pokazuje svoj crtež.

RAZUMIJEVANJE

U većini aktivnosti treba duži poticaj da sudjeluje, te je zbog nedostatka pažnje opet teško ustvrditi razinu razumijevanja. Kada se uključi u aktivnost te kada joj je pažnja na dobroj razini, uglavnom pokazuje da razumije što se od nje očekuje te ispravno izvršava te zadatke.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Pažnja je i dalje fluktuirajuća, uglavnom ograničena na trajanje jednog dijela aktivnosti. Nakon svake uspješno izvršene upute odlazi iz grupe i potrebno ju je pridobiti da se vrati. U nekim trenucima daje dojam jake fokusiranosti, no to traje kratko. Za svako sudjelovanje je potreban intenzivan poticaj roditelja.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

U dva navrata počinje glasno protestirati, razlog je to što ne želi sudjelovati u određenoj aktivnosti a nije joj dopušteno u tom trenutku da ju napusti.

3. snimka 25.4.2017.

Sudionik O

KOMUNIKACIJA

Verbalno izražava svoje nezadovoljstvo određenim situacijama. Kada mu se postavljaju pitanja na njih uredno odgovara. Ispravno odgovara na pitanja o prošlim radionicama. Pokazuje nestrpljivost te prekida druge sa željom da on sam čita. U više navrata nudi pomoć kolegama u izvršavanju.

RAZUMIJEVANJE

Odgovara ispravno na pitanja o prijašnjoj seansi. Čim čuje da će se koristiti instrumenti bez čekanja odlazi po njih da ih donese. Odbija sudjelovati kada ga voditeljica upozori da mora drukčije namjestiti bubanj, unatoč jasnom objašnjenju da će u suprotnom pasti. Vraća se čim vidi da bi netko drugi mogao preuzeti bubanj. Djelomično prati upute za sviranje a djelomično ubrzava ili nastavlja svirati i kada je zadatak gotov. Kod idućih zadatak pokazuje razumijevanje uputa te ih sukladno i prati.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Za razliku od prijašnjih seansi, u ovoj je, izuzev jednog odlaska iz grupe, stalno aktivno uključen. Pokazuje interes za zadatke, pažljivo sluša upute te se dobrovoljno javlja da pomaže u provedbi.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Kao i do sada nezadovoljstvo izražava glasnim vikanjem i plakanjem. Ne prihvaća dobro kada nije po njegovom ili kada se pažnja makne sa njega.

Sudionik M

KOMUNIKACIJA

Voditeljica ga treba pozvati kako bi se pridružio grupi. Postavlja smisljena pitanja voditeljici te smisleno uzvraća na njen odgovor. Uredno se predstavlja i pozdravlja ostatak grupe. Upućuje voditeljici verbalni prigovor, prigovor je primjeren samo koristi preglasan ton dok ga izgovara. Uredno i ispravno odgovara na pitanja koja mu postavlja voditeljica. U jednom trenutku više kao odgovor na voditeljičino ponavljanje upute. Izražava da se osjeća izdvojeno no na upit voditeljice odgovara da je dobro. Smisleno odgovara na pitanja povezana sa pričom glavne aktivnosti. Postavlja pitanje o značenju jedne riječi te pažljivo sluša odgovor.

RAZUMIJEVANJE

Pokazuje razumijevanje odgovora voditeljice u razgovoru sa njom. Kada mu voditeljica nudi objašnjenja pažljivo ih sluša i prihvaća. Uspješno prati sve upute u uvodnom zadatku. U glavnoj aktivnosti pokazuje razumijevanje pitanja i uputa. Pomaže u razradi scene. u posljednjoj aktivnosti pažljivo sluša upute i uspješno izvršava zadatak.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Tokom cijele radionice aktivno sudjeluje, ali ponekad je potreban dodatni poticaj kako bi se pridobila njegova pažnja. U više navrata ga voditeljica treba upozoriti da obrati pažnju na ono što se događa unutar grupe. Prati upute i sudjeluje u razradi scene. na kraju radionice pomaže spremati sav materijal.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

U dva navrata diže ton na voditeljicu, smiruje se čim ga se upozori.

Sudionik B

KOMUNIKACIJA

Pristojno pita za svoj red na lopti. Na poticaj voditeljice se uredno predstavlja, ali koristeći tihi ton i gledajući u pod. Prekida voditeljičin govor o prijašnjoj radionici nepovezanim komentarima. Ne odgovara na postavljeno pitanje jer mu je pažnja na nečemu drugom, kasnije ispravno odgovara na pitanja. Pokušava pridobiti pažnju voditeljice povlačenjem ruke umjesto da ju pozove. Postavlja kolegi pitanje ali ne čeka da on odgovori.

RAZUMIJEVANJE

Treba mu duže vremena da shvati uputu o predstavljanju. Na većinu pitanja ne odgovara ili mu je potreban dodatni poticaj. U početnoj aktivnosti sudjeluje sviranjem, ali ne prati upute o načinu sviranja ni kada ga se više puta upozori. Odbija sudjelovati u razradi scene. U završnoj aktivnosti opet ne prati upute te mu ih treba više puta ponavljati kako bi razumio što se od njega traži.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Većinu radionice provodi pasivno uključen. Treba dodatni poticaj za odgovaranje na pitanja i za obavljanje uputa. Kada voditeljica objašnjava zadatak on ju prekida nepovezanim komentarima. U više navrata napušta grupu te odlazi raditi nešto nevezano za zadatak (npr. igranje pilates loptom i gledanje snimke na kameri). U glavnoj aktivnosti se odbija angažirati te ne obraća pažnju na svoje kolege dok oni izvode scenu. U završnoj aktivnosti sudjeluje ali opetovano krši pravila. Na kraju radionice pomaže u spremanju.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

U više navrata povlači voditeljicu za ruku kako bi pridobio njezinu pažnju ili izbjegao zadatak

Sudionica L

KOMUNIKACIJA

Na početku radionice je nezainteresirana za odgovaranje i pozdravljanje. Tokom zadataka dok sjedi u krugu pogledom prati članove grupe. Pažljivo promatra dok joj voditeljica objašnjava vizualni sadržaj priča. Na kraju scene plješće sa ostatkom grupe i uzvraća pet volonterki.

RAZUMIJEVANJE

Kada je otac zamoli ona sjeda u krug. Prihvaća zadatak te sama izabire jedan instrument. Ne prati upute voditeljice već je za svaki novi zadatak treba otac dodatno poticati i pružati joj podršku. Kada joj se daju jasne upute i pridobije joj se pažnja, ona zadatak uspješno obavlja.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Pažnja joj varira od aktivnosti do aktivnosti. U početnoj aktivnosti se najprije uključuje te koristi instrument koji je sama izabrala, no vrlo brzo gubi želju za sudjelovanjem. Više puta odlazi vraća se u krug, uglavnom je potreban očev poticaj da ju se pridobije. Najviše pažnje pridodaje glavnoj aktivnosti. Pozorno prati vizualne sadržaje scene te unatoč odlasku iz kruga sa strane promatra svoje kolege dok igraju scenu. Uključuje se u izvedbu jedne scene, uz očevu podršku i poticaj. Na kraju radionice pomaže spremati strunjače.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Opetovano koristi eholalije kada se zasiti zadatka. U jednom trenutku počinje vikati te pokušava izaći iz dvorane.

4. snimka 9.5.2017.

Sudionik O

KOMUNIKACIJA

Na početku radionice više puta glasno protestira kada mu nešto nije po volji. Odgovara na voditeljčino pitanje o prijašnjoj radionici, no nakon upozorenja da se mora obuti prekida komunikaciju i počne vikati. Ponovo viče i plače kada mu se prijatelj pokuša približiti. Kada se pristane obuti i vrati u krug tada aktivno sudjeluje u razgovoru, odgovara na pitanja o priči, objašnjava kolegama scenu te nudi rješenja za zadane situacije. Samostalno prilazi ocu od L te ih poziva da sudjeluju u sceni. Poslije čitanja druge scene sam odlazi do L i objašnjava joj sadržaj teksta. Glasno prigovara kada se nekome drugome pruži prilika da govori. Ponavlja tihim glasom kako je voditeljica zločesta. Na kraju predlaže završnu aktivnost te na poticaj voditeljice pita ostale članove je li se i njima sviđa ta aktivnost. Prilikom izvođenja obraća se cijeloj grupi i konkretno pojedincima.

RAZUMIJEVANJE

Upija verbalne informacije iz okoline te se samostalno uključuje u aktivnosti. Pokazuje razumijevanje uputa i pravila te samostalno drugima objašnjava iste. Nakon pročitaneog teksta objašnjava što se u njemu događa te sam nudi rješenja za pročitane situacije. Ispravno odgovara na sva postavljena pitanja.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Kada nije glavni akter, vrlo brzo gubi pažnju. U početku tvrdoglavo odbija obući patike te ne sudjeluje u aktivnosti, no nakon desetak minuta odustaje te se pridružuje grupi. Pokazuje veliki interes za sve aktivnosti te sudjeluje i pomaže u istima. Samoinicijativno se uključuje u razradu scenu te radi na tome da se svi uključe u nju. Ne gubi pažnju i ne protestira kada se L treba pokazati slikovni prikaz već u jednom trenutku sam odlazi do nje i objašnjava joj scenu. I kada ne razumije u potpunosti scenu i zadatak svejedno pažljivo prati i sluša.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

U nekoliko navrata glasno protestira. Odbija poslušati voditeljicu te ostaje izvan kruga. Počinje vikati i plakati kada mu se prijatelj pokušava približiti. Glasno komentira zadatak i više svima da su dosadni. Na kraju posustaje, poslušava voditeljicu te se vraća u krug.

Sudionik M

KOMUNIKACIJA

Treba poticaj no pozdravlja cijelu grupu te se samostalno predstavlja. Pita voditeljicu kako je te odgovara na njena pitanja. Uz pomoć potpitanja odgovara na pitanja o prijašnjoj seansi. Nadovezuje se na ono što O govori ali izmišljajući činjenice. Na jedno pitanje voditeljice odgovara nejasno i nelogično, no kada mu postavi potpitanje odgovara ispravno. Osim verbalnog odgovora, pruža i odgovore u vidu pokreta i oponašanja zvukova. Diže ruku u znak da želi sudjelovati . usred aktivnosti se okreće mami i njoj postavlja pitanja nevezana za trenutnu aktivnost. Odgovara na pitanje koje mu postavlja O.

RAZUMIJEVANJE

Razumije postavljena pitanja te na njih uglavnom odgovara smisleno. U situacijama kada nelogično odgovara na pitanja, uz pomoć potpitanja daje ispravne odgovore. Uspješno prati upute za prvi zadatak te točno odgovara na pitanja vezana za zadatak. Kada mu se objasne pravila igre papir/škare/kamen pokazuje djelomično razumijevanje. Uspješno prati pravila svih ostalih aktivnosti. Ponekad treba poticaj za odgovaranje ali daje ispravne odgovore.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Treba verbalni poticaj ali se odmah priključuje grupi te se samostalno predstavlja. Aktivno sudjeluje u raspravi vezanoj za zadatak. U prvoj aktivnosti pažljivo sluša i sudjeluje, tokom druge aktivnosti treba verbalni poticaj da prati što se događa. Tokom glavnog dijela u dva navrata gubi pažnju, jednom jer se igra sa kosom od voditeljice, drugi put jer postavlja mami pitanja nevezana za zadatak. Oba puta se vraća u aktivnost kada ga se upozori. Ostatak vremena se uključuje u razradu zadatka.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Kada mu voditeljica postavi pitanje, on umjesto da odgovori igra se sa voditeljičinom kosom. Prestaje kada ga se upozori.

Sudionica L

KOMUNIKACIJA

Uz očev poticaj pozdravlja/maše jednom članu grupe, no odbija pozdraviti ostatak grupe te odlazi iz kruga. Kada joj voditeljica objašnjava pažljivo promatra slikovni prikaz. Oponaša pokrete koje joj pokazuje otac te na njegov poticaj na kraju scene daje O pet. ne reagira na postavljena pitanja, ni od voditeljice, ni od O, niti od oca. Voditeljičine upute joj treba otac ponoviti kako bi ih poslušala. Uz očevu podršku sudjeluje u završnom pozdravu.

RAZUMIJEVANJE

Otac joj više puta pokušava objasniti da se utrkuje sa drugom djecom, no ona to ne čini. Nejasno je da li ne razumije uputu ili joj se jednostavno ne sviđa prijedlog i želi sama trčati. Kada se pristane priključiti sceni, pokazuje da razumije zadatak. Ne odgovara na pitanja te ne pokazuje interes za one koji iniciraju razgovor sa njom.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Na početku radionice joj je pažnja jako niska, pozdravlja jednog člana grupe no odmah potom pokušava otići iz kruga. Obavezan je poticaj oca kako bi ju se pridobilo da se vrati u krug. Konstantno se vraća i ponovo odlazi iz kruga. Uspijeva zadržati pažnju najduže kod glavne aktivnosti. Mirno promatra dok joj se objašnjava slikovni prikaz scena te pokazuje zainteresiranost za sudjelovanje u scenama kada uključuju fizičke pokrete. Dok je izvan kruga povremeno pogledava što se događa unutar scene, no pažnja je uvijek kratkotrajna.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Jednom prilikom pokušava oca povući za sobom izvan kruga. Glasno viče prije nego što istrčava iz kruga.

4.2.3.3 INTERPRETACIJA NALAZA ISTRAŽIVANJA

U nastavku slijedi interpretacija rezultata dobivenih analizom video-snimki. Opisan je napredak pod sve 4 kategorije za svakog sudionika zasebno.

Sudionik O

KOMUNIKACIJA

Od svih sudionika ima najrazvijeniji vokabular i najispravnije prati gramatička pravila. Unatoč zadovoljenim preduvjetima za uspješnu verbalnu komunikaciju, ona je vrlo često neprimjerena te praćena vikanjem i neugodnim komentarima. Kroz daljnji tok radionica vidljiv je pomak u interakciji sa drugim sudionicima, češće im se direktno obraćao te je sama komunikacija pozitivnija (nudio im pomoć, davao im pozitivne komentare i sl.). Iako je i dalje neprimjereno izražavao nezadovoljstvo te se nije obraćao direktno osobi koja mu je stvarala nelagodu, prihvaćao je savjet kada bi ga se upozorilo te pokazivao potencijal za usvajanjem spontanog mirnog rješavanja konflikata.

RAZUMIJEVANJE

Rijetko je pokazivao nerazumijevanje sadržaja i postavljenih pitanja, no često mu je trebalo malo duže da shvati pravila određene igre. Napredak na području razumijevanja je bio vidljiv u socijalnom kontekstu, odnosno postepenom prihvaćanju sebe kao dio grupe i različitosti unutar grupe koje se trebaju poštivati prilikom zadataka. Primjer koji to dobro opisuje je njegov odnos prema L. U početku se bunio kada joj se dodatno pojašnjavao sadržaj teksta putem crteža, no kasnije je on samoinicijativno odlazio do nje i pokazivao joj slikovni prikaz.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Iako sudionik nije imao generalnih problema sa pažnjom, interes mu je bio jako uvjetovan razinom sudjelovanja i važnosti koju je dobivao u zadatku. Vrlo često je odbijao sudjelovati kada ga se ne bi poslušalo ili kada je netko drugi u centru pažnje. Tu njegovu želju za isticanjem se polako usmjeravalo na pomaganje drugim, manje snalažljivim članovima grupe. S obzirom na to, iako ne možemo reći da je uspješno riješena njegova potreba za pažnjom, ipak je bila pozitivno usmjerena. Generalno se vidi veliki pomak u sudjelovanju, koji je na početku bio

limitiran na završnu aktivnost, dok je kasnije sudjelovao u cijeloj radionici sa tek povremenim "odmorom".

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Tokom svih radionica njegovo glavno neprimjereno ponašanje bilo je vikanje i davanje neprimjerenih komentara poput govorenja grupi da su svi dosadni. Učestalost ovih nepoželjnih ponašanja se smanjila kako se povećavala njegova uključenost u zadatke.

Sudionik M

KOMUNIKACIJA

Otpočetak je bilo vidljivo da ima razvijen vokabular te da se voli verbalno izražavati, no vrlo često nije pratio gramatička pravila. Uglavnom je ispravno odgovarao na direktno postavljena pitanja, no ponekad se nadovezivao nepovezanim komentarima. Često se ubacivao u razgovor voditeljice sa drugom djecom.

RAZUMIJEVANJE

Iako u komunikaciji nije imao problema sa postavljanjem i odgovaranjem na pitanja, poteškoće kod razumijevanja su bile vidljive prilikom izvođenja zadataka. Na upit je uvijek potvrđivao da razumije upute, no istih se kasnije nije pridržavao. Nakon što mu se više puta objasnilo i nakon što bi vidio kako ostatak grupe izvodi zadatak najčešće bi na kraju ipak ispravno izvršio zadatak. Budući da su poteškoće u razumijevanju bile najprisutnije kod praćenja uputa i pravila, potrebno je još puno dodatnog vježbanja s njim, počevši od najjednostavnijih igara, kako bi se postigao napredak.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

U većini aktivnosti vrlo rado je sudjelovao te ga se nije moralo dodatno motivirati. Često se znao zamisliti i izgubiti pažnju bez određenog razloga, no kada bi ga se pozvalo lako mu se opet pridobila pažnja. Tokom opservacije nije uočena značajna promjena na ovom području.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Nepoželjna ponašanja koja su se javljala kod njega uključuju vikanje, glasno smijanje i ubacivanje u razgovor. Frustraciju je izražavao podizanjem tona, no prilagodio bi svoj pristup kada bi ga se upozorilo i ponudilo mu se alternativno rješenje. Stoga, iako nisu uočljive značajne promjene u frekvenciji nepoželjnih ponašanja, iz opažanog možemo očekivati da bi s vremenom mogao naučiti koristiti prihvatljivije odgovore na njemu neugodne situacije, ako bi ga se dovoljno poticalo.

Sudionik B

KOMUNIKACIJA

Rijetko je sam inicirao komunikaciju, a kada je odgovarao na pitanja činio je to jako tiho i sa pogledom uperenim u pod. Kratkim ali smislenim rečenicama odgovarao je na postavljena pitanja te ga je najčešće bilo potrebno dodatno poticati kako bi odgovorio. U kasnijim radionicama se povećao broj samoiniciranih interakcija.

RAZUMIJEVANJE

Pokazivao je razumijevanje kod jednostavnijih zadataka, dok mu je kod složenijih aktivnosti bilo potrebno više puta objasniti i demonstrirati izvedbu. Neke zadatke bi jednom dobro izvršio a idući put bio neuspješan, što ukazuje na to da je njegov nedostatak u razumijevanju dijelom povezan i sa problemima u koncentraciji. Budući da je njegova pažnja s vremenom bila sve slabija to bi moglo objasniti i nedostatak napretka na ovom području.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Otpočetak programa pokazivao je poteškoće u održavanju pažnje. Nije bio osobito zainteresiran za sudjelovanje u aktivnostima te ga je bilo potrebno dugo poticati da se priključi. S vremenom mu je poraslo samopouzdanje unutar grupe, ali umjesto da ga je to potaknulo da se više uključi, on je sve češće napuštao grupu i pokušavao privući pažnju voditeljice. Dakle, i pažnja i angažiranost su opadali iz radionice u radionicu.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Njegova glavna neprimjerena ponašanja su bila lupanje i povlačenje voditeljice za ruku, oboje u svrhu pridobivanja pažnje. Kako mu je s vremenom opadala pažnja, tako su i nepoželjna ponašanja bila sve učestalija.

Sudionica L

KOMUNIKACIJA

Sudionica nije verbalna i nije koristila nikakva komunikacijska pomagala. Interakcija je uglavnom bila ograničena na oca, a tek uz njegov ili majčin poticaj je u par navrata "dala 5" i pokazala hvala na znakovnom jeziku. Odgovarala je na pitanja postavljena pomoću slikovnog prikaza. Budući da ima teže jezično-govorno zaostajanje u ovako kratkom roku nije bilo moguće postići vidljiv rezultat, ali je prepoznat potencijal u korištenju slikovnih priča.

RAZUMIJEVANJE

Zbog učestalog odbijanja u sudjelovanju teško je odrediti razinu razumijevanja. Kada bi joj otac dodatno pojašnjavao i pružao joj podršku obavljala bi zadatke, ali s nikakvim vidljivim pomakom. Uspješnost u izvođenju ovisila je o njenoj motiviranosti te je prilikom zadataka koji su joj bili zanimljivi (oni koji uključuju pokrete) bila i najuspješnija.

PAŽNJA I ANGAŽIRANOST

Pažnja joj je stalno oscilirala te je bila ovisna o njenom interesu za aktivnost. Otac je jedini koji ju je uspijevaio potaknuti da sudjeluje te joj je morao pružati verbalnu i fizičku podršku. Do kraja programa jednako je često gubila pažnju ali ju je uspijevala zadržati na dulje vrijeme.

NEPOŽELJNA PONAŠANJA

Uzrujanost je izražavala putem vikanja i eholalija. Nepoželjna ponašanja su se kod nje rijetko javljala te nije uočena značajna promjena u učestalosti.

5. ZAKLJUČAK

U ovom su radu prikazani rezultati kvalitativnog istraživanja na temu *Dramski pristup u radu s djecom s teškoćama u razvoju*. Rad se sastoji od dva dijela: prvog u kojem je analiziran intervju s roditeljima i drugog u kojem je putem video snimki analizirana uspješnost provođenja radionica. Također je obrađen teoretski dio vezan za najčešće teškoće u razvoju, socijalne vještine te dramsku terapiju s posebnim naglaskom na njenu primjenu kod razvoja socijalnih vještina. Osnovni cilj rada bio je dobiti uvid u roditeljsku percepciju socijalnih vještina i njihovog razvoja kod svog djeteta i njihovo stajalište u vezi kreativnih tehnika u svrhu poticanja istih, te provjeriti da li je provedeni program uspješno djelovao na razvoj socijalnih vještina kod njegovih sudionika, odnosno kakva je njihova reakcija na ovakav pristup.

Ono što se da zaključiti iz provedenog istraživanja je prvenstveno to da kod roditelja postoji velika svjesnost o važnosti razvoja socijalnih vještina te da im to predstavlja jako bitan faktor u generalnom razvoju njihovog djeteta.

Vidljiva je jasna kritika sustava te potreba za uvođenjem više programa i sadržaja vezanih za razvoj socijalnih vještina te konkretno poticanje socijalizacije u svakodnevnom radu s djecom.

Potencijal kreativnih terapija u radu na razvoju socijalnih vještina je prepoznat od strane roditelja i to ponajviše u vidu razvoja kreativnog mišljenja i rastu motivacije. Za svoje dijete se nadaju da će sudjelovanjem u programu ponajprije biti sretan, razvijati maštu te imati priliku direktno komunicirati s vršnjacima pod stručnim vodstvom.

Naposljetku treba naglasiti kako je istraživanje pokazalo roditeljsku izraženu želju za socijalnim napretkom svoga djeteta. Oni objektivno prepoznaju njegove slabije strane te se i sami trude u svakodnevici poticati zdravu komunikaciju. Ovo istraživanje je provedeno na samo jednom paru roditelja, koji su oba dvoje visoko obrazovani, tako da bi se rezultati vrlo vjerojatno dosta razlikovali kod nekih drugih roditelja. No, veliki doprinos istraživanja se nalazi u prepoznavanju problema koji se javljaju unutar sustava, odnosno nedostatak fokusa na socijalizaciju u ustanovama koje se bave djecom, te je to nešto čemu bi se trebalo dalje i detaljnije posvetiti.

Promatrajući samu provedbu programa, vidljivo je da su djeca većim dijelom bila motivirana za sudjelovanje. Dolazak na radionice ni na koji način nije bio obavezan niti je ne sudjelovanje rezultiralo izbacivanjem sa programa. Bez obzira na to sva djeca su dolazila redovito, osim u

situacijama kada su iz objektivnih razloga bili spriječeni (školske obaveze, nemogućnost roditelja da ih dovedu, bolest i sl.).

Što se tiče samih područja promatranja, vremenski raspon programa je bio prekratak da bi se potvrdili napreci na određenim područjima, ali su promjene bile jasno vidljive na nekim konkretnim ponašanjima. Smanjila se razina poticaja potrebna kako bi sudionici prilagodili svoje ponašanje grupnom radu te je najveći napredak u usporedbi prve i zadnje radionice bio vidljiv upravo kod grupne dinamike. Djeca su se prije radionica s vremenom sve više zajedno igrala te su tokom samih vježbi bili spremniji te često i samoinicijativno jedni drugima pomagali. S obzirom na sve navedeno, početna hipoteza da se korištenjem dramskih metoda može povoljno djelovati na socijalno funkcioniranje kod djece sa teškoćama u razvoju, posebice djece s poremećajima iz spektra autizma, se djelomice prihvaća.

Glavni izazov ovog programa, heterogenost karakteristika i sposobnosti njenih sudionika, se na kraju pokazao kao snažan alat u razvoju empatije i svjesnosti o različitosti kod sudionika te tokom provedbe nije stvarao nikakve zapreke.

S obzirom na sve navedeno jasno je da postoji potreba za provedbom više programa koji se fokusiraju na razvoj socijalnih vještina kod djece s teškoćama u razvoju. Dramska tehnika je potvrdila svoju praktičnost i primjenjivost kod djece s teškoćama u razvoju, no nužno je provesti daljnja istraživanja o njenoj učinkovitosti kod programa dužeg vremenskog trajanja.

6. LITERATURA

1. Cetingoz, D. i Gunhan, B.C. (2012). *The Effects of Creative Drama on Social Skills Acquisition of Children Aged Six*, Cukurova University Faculty of Education Journal, vol 41, no 2, str. 54-66.
2. Corbett, B. A. (2016). *Images of healing and learning – Autism, Art, and Accessibility to Theater*, AMA Journal of Ethics, vol18, no 22, str. 1232-1240.
3. D'Amico, M., Lalonde, C. i Snow, S. (2015). *Evaluating the efficacy of drama therapy in teaching social skills to children with Autism Spectrum Disorders*, Drama Therapy Review, vol 1, no 1, str 21-36.
4. Delić, T. (2001). *Poremećaj pažnje i hiperaktivnosti*, Kriminologija i socijalna integracija, vol 9., 1-2, str. 1-10.
5. Epp, K. M. (2008). *Outcome-Based Evaluation of a Social Skills Program Using Art Therapy and Group Therapy for Children on the Autism Spectrum*, Children & Schools, vol 30., no 1, str. 27-36.
6. Frith, U. i Happe, F. (2005). *Autism Spectre Disorder*, Science Direct, vol 15., no 19. str 786-790.
7. Frostad, P. i Pijl, S.J. (2007). *Does being friendly help in making friends? The relation beteen the social position and social skills of pupils with special needs in mainstream education*, European Journal of Special Needs Education, vol. 22, no. 1, str. 15-30.
8. Kempe, A. i Tissot, C. (2012). *The use of drama to teach social skills in a special school setting for students with autism*, Support for Learning, vol 27, no 3, str 97-102.
9. Knežić, M. (2015). *Zdravstvena njega osoba s cerebralnom paralizom*, Sestrinski glasnik, vol 20., no 3., str. 250-253.
10. Lynch, S. i Simpson, C. G. (2010). *Social Skills: Laying the Foundation for Success*, Dimensions of early childhood, vol 38, no 2, str. 3-12.
11. Lord, C. i sur. (2000). *Autism Spectre Disorder*, Neuron, vol 28., str. 355-363.
12. Peter, M. (2009). *Drama: narrative pedagogy and socially challenged children*, British Journal of Special Education, vol 36, no 1, str. 9-17.
13. Petković, Z.B., Škrinjar, J.F. i sur. (2010). *Poremećaji autističnog spektra – značajke i edukacijsko-rehabilitacijska podrška*, Školska knjiga, Zagreb 2010.
14. Shaugnessy, N. (2013). *Imagining otherwise: Autism, Neuroaesthetics and Contemporary Performance*, Interdisciplinary Science Reviews, vol 38., no 4, str. 321-334.
15. Spence, S. H. (2003). *Social Skills Training with Children and Young People: Theory*,

Evidence and Practice, Child and Adolescent Mental Health, vol. 8, no. 2, str 84.-96.

16. DSM 5 Diagnostic Criteria <https://www.autismspeaks.org/what-autism/diagnosis/dsm-5-diagnostic-criteria> (9.8.2018.)

PRILOZI

Prilog 1. Primjer formulara za roditelje

OSNOVNI PODACI O DJETETU

IME I PREZIME DJETETA:

DOB:

MEDICINSKE DIJAGNOZE I PROCJENE:

UKRATKO:

(Ovdje Vas molim da napišete iz vlastite perspektive malo o svom djetetu. Što on/ona voli, koje hobije ima, što mu se ne sviđa, gdje primjećujete određene teškoće te, najvažnije, što smatrate **jakim stranama vašeg djeteta.**)

Prilog 2. Primjer suglasnosti roditelja za sudjelovanje u istraživanju

OBAVIJEST RODITELJIMA

U Zagrebu, veljača 2017.

Poštovani roditelji,

Želimo Vas obavijestiti će se u udruzi Sunce provesti dramske radionice koje su dio istraživanja u okviru izrade diplomskog rada studentice Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Andre Musulin. Mentor u izradi ovog diplomskog rada je dr.sc. Damir Miholić, docent na Odsjeku za motoričke poremećaje, kronične bolesti i art terapije istog Fakulteta.

Planirano je da se program održava jedan put tjedno kroz tri mjeseca, sveukupno 12 seansi. Provoditi će se u prostorijama udruge Sunce, u terminima koje ćemo naknadno dogovoriti. Djeca sa teškoćama u razvoju, osobito kada su jedna od pridruženih smetnji snižene intelektualne sposobnosti, u velikom su riziku od razvoja nepoželjnih i neprikladnih socijalnih obrazaca, a ono što direktno utječe na socijalni razvoj djeteta je razvoj komunikacije, kako verbalne tako i neverbalne. Neverbalna komunikacija uključuje geste, mimiku lica, položaj tijela i ostale ekspresije tijela. Problem nepoželjnih i neprikladnih socijalnih obrazaca ponašanja osobito je uočljiv kada je riječ o djeci s poremećajem iz spektra autizma, koja su u velikoj mjeri neverbalna, te se ukazuje potreba razvijanja adekvatnih edukacijskih i rehabilitacijskih metoda koje će potaknuti promjenu neadekvatnih obrazaca i razvoja socijalne kompetencije u ovoj populaciji. U tom kontekstu, cilj ovog istraživanja je potvrditi ili odbaciti hipotezu da se korištenjem dramskih metoda može povoljno djelovati na socijalne vještine i neverbalnu komunikaciju kod djece sa teškoćama u razvoju, posebice iz spektra autizma.

Neke od metoda koje će se koristiti su: zrcaljenje, igra uloga, korištenje lutke, igre imitacije,

izrada maski, crtež, ples i pokret i dr.

Evaluacija socijalnog funkcioniranja i njegova održavanje u vremenu biti će učinjena na osnovi analize snimki radionica i varijabli definiranih za potrebe ovog istraživanja.

Sva imena učenika, kao i drugi podaci i materijali koji će biti dobiveni ovim istraživanjem biti će strogo zaštićeni, a samo istraživanje biti će provedeno u skladu s etičkim kodeksom struke i znanstvenog istraživanja.

Vaše je dijete od izuzetne važnosti za provođenje ovoga istraživanja, te Vas molimo da Vašim potpisom Suglasnosti o sudjelovanju Vašeg djeteta doprinesete njegovim ciljevima.

Unaprijed zahvaljujemo,

Mentor:

Doc.dr.sc. Damir Miholić

Odsjek za motoričke poremećaje,
kronične bolesti i art-terapije

SUGLASNOST RODITELJA

Ja _____ roditelj _____

(ime i prezime roditelja)

(ime i prezime djeteta)

dajem suglasnost za sudjelovanje mog djeteta u istraživanju u okviru izrade diplomskog rada studentice Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Andre Musulin, a na temu dramskog pristupa u radu s djecom s teškoćama u razvoju u svrhu razvoja socijalnih vještina i neverbalne komunikacije

Sudjelovanje u istraživanju podrazumijeva sve ono što je istaknuto u Obavijesti roditeljima, a u skladu s ostvarivanjem ciljeva navedenog istraživanja.

Potpis roditelja:

U Zagrebu, _____